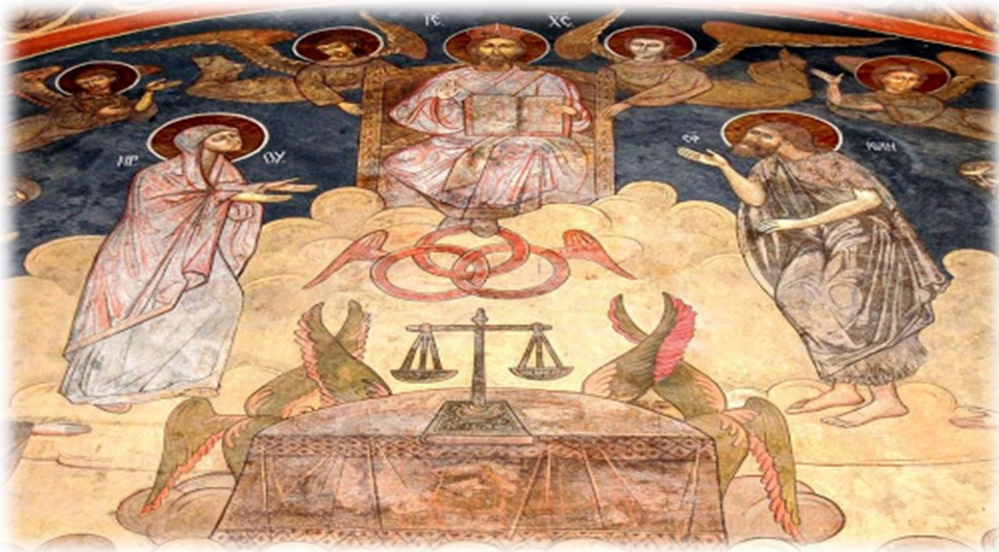

Η δικαιοσύνη του Θεού « εις σταθμούς ».

Αρχιμανδρίτης Πέτρος, Καθηγούμενος Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου Έσσεξ Αγγλίας.

Στην προσευχή προς το Άγιο Πνεύμα λέμε: «Βασιλεύ ουράνιε, Παράκλητε, ο πανταχού παρών και τα πάντα πληρών». Ωστόσο στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο διαβάζουμε: «ούπω γαρ ήν Πνεύμα, ότι Ιησούς ουδέπω εδοξάσθη» (Ιω. 7,39); Το Ευαγγέλιο εννοεί ότι δεν υπήρχε Άγιο Πνεύμα στη γη της καρδιάς του ανθρώπου με μόνιμο τρόπο. Και γι' αυτό παρακαλούμε τον Παράκλητο: «ελθέ και σκήνωσον εν ημίν». Η χάρη του Θεού είναι το μυστήριο που σημαδεύει τη ζωή μας διά παντός. Και είναι ζήτημα μείζονος σημασίας για τη ζωή μας το πως να μείνουμε σε επαφή με αυτή τη χάρη, πως να την αυξήσουμε και πως να εκπληρώσουμε τον σκοπό για τον οποίο ο Θεός μας δίνει τη χάρη Του.

Στο σημερινό Ευαγγέλιο (Ιω. 9,1-38), βρίσκουμε να επαναλαμβάνεται η θεωρία των τριών σταδίων της πνευματικής ζωής. Σε άλλες περιπτώσεις, όπως του τυφλού της Ιεριχώ, οι ασθενείς παρακαλούσαν επίμονα τον Κύριο να τους θεραπεύσει (Μάρκ. 10,47-48). Εν τούτοις, παρότι ο τυφλός του σημερινού Ευαγγελίου δεν είχε ζητήσει θεραπεία, ο Χριστός τον πλησίασε αυτοβούλως

και τον θεράπευσε. Παραδόξως, άλειψε τα μάτια του με πηλό, μια πράξη που θα χειροτέρευε κανονικά την τύφλωσή του, και έτσι του χάρισε θεραπεία και την καθαρή δωρεά της πρώτης χάριτος. Όταν ο Κύριος τον έστειλε στην κολυμβήθρα του Σιλwάμ, ο τυφλός έδειξε πίστη, υπάκουσε στην εντολή και συνεργάσθηκε με τον Θεό. Αυτή η δυνατότητα της συνέργειας καθιστά τον άνθρωπο ένα γεγονός ακόμη και για τον Δημιουργό του, όπως λέει ο αγ. Σωφρόνιος.

Παρόμοια και στη ζωή μας, η χάρη του Θεού έρχεται αρχικά ως καθαρή δωρεά. Όταν στρεφόμαστε προς Αυτόν και ανοίγουμε την πόρτα της καρδιάς μας, Εκείνος εισέρχεται δωρεάν και επιτελεί το μεγάλο θαύμα. Αυτός ο πρωταρχικός φωτισμός μας βοηθά να συνειδητοποιήσουμε το απόλυτο σκότος μέσα στο οποίο ζούμε και κατόπιν στρεφόμαστε προς τον Θεό «μετά κραυγής ισχυράς και δακρύων» (Εβρ. 5,7), απονιπτόμενοι στην κολυμβήθρα του Σιλwάμ, δηλαδή της μετανοίας. Στο πρώτο στάδιο, ο Θεός μπορεί να χαρίσει στον άνθρωπο ακόμη και τη χάρη των τελείων.

Στη συνέχεια, όμως, βλέπουμε τον τυφλό να εγκαταλείπεται από τον Κύριο και να διέρχεται μεγάλη κρίση: κρίνεται από τους Φαρισαίους, κρίνεται και από όλους που τον γνώριζαν· τελικά εκδιώκεται από τη Συναγωγή και εξορίζεται από αυτόν τον κόσμο. Αφού πέρασε αυτό το δεύτερο στάδιο της Θεοεγκαταλείψεως, ο Κύριος τον ξαναβρήκε, και τότε ο άνθρωπος εκείνος εισήλθε πλέον στο τρίτο στάδιο της πνευματικής ζωής. Αυτή τη φορά, έλαβε εσωτερική θεραπεία και άνοιξαν τα μάτια της καρδιάς του για να αναγνωρίσει τον Κύριο και να Τον λατρέψει, το οποίο σημαίνει ότι έγινε τέλεια υπόσταση, που συνομιλεί με τον Θεό πρόσωπο με Πρόσωπο.

Μετά το βάπτισμα των κατηχουμένων το Πάσχα, η Εκκλησία όρισε να διαβάζεται το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο. Μετά το πρώτο φως του αγίου Βαπτίσματος, οι νεοφώτιστοι έπρεπε να λάβουν αυτό που οι Πατέρες αποκαλούσαν «μυσταγωγική κατήχηση» και να δουν τον Χριστό να παρουσιάζεται ως «σημείον αντιλεγόμενον» (Λκ. 2,34), φέρνοντας μια αυξανόμενη διαίρεση μεταξύ των Φαρισαίων και εκείνων που θα πίστευαν σε Αυτόν.

Όταν η χάρη του Θεού ενεργεί στη ζωή μας, μπορεί και αυτή να γίνει σημείο αντιλεγόμενο, ιδιαίτερα στη δεύτερη περίοδο της πνευματικής ζωής. Και αν οι πιστοί είναι αδύναμοι και δεν έχουν τη σωστή θεωρία, μπορεί να πέσουν στον οδυνηρό πειρασμό της αμφιβολίας, όταν τους επιτίθενται τέτοιοι λογισμοί: «Μήπως η χάρη ήταν απλώς μια παρόρμηση της νεότητάς μου; Ήταν η φαντασία μου;». Σε αυτό το στάδιο, η θεωρία και η διδασκαλία των αγίων Πατέρων είναι για εμάς μεγάλο όπλο, άγκυρα άφθαρτης και βέβαιης ελπίδας, που βασίζεται στο γεγονός του Θεού και στην αλήθεια ότι «Αυτώ μέλει περί ημών» (Α΄ Πέτρ. 5,7). Αν μας βρήκε η χάρη του Θεού, αυτό έγινε διότι ο Θεός προνόησε για εμάς, όχι επειδή το αξίζουμε.

Το καινούριο βιβλίο του Π. Ζαχαρία: «Η δικαιοσύνη του Θεού εις σταθμούς», το οποίο μιλάει για τα τρία στάδια της πνευματικής ζωής, έρχεται σε αυτό το στάδιο της ζωής του συγγραφέα, όπου μπορεί να μιλήσει για ένα θέμα τόσο σπουδαίο. Κατά την ταπεινή μου γνώμη, δεν μπορεί ο οποιοσδήποτε να μιλήσει απροϋπόθετα για το θέμα αυτό. Πρέπει να έχει βαδίσει πρώτα την οδό και να έχει γνωρίσει το μυστήριο των οδών της σωτηρίας και μετά να μιλήσει. Ακόμη και ο Προφήτης Δαβίδ λέει: «επίστευσα διό ελάλησα», αλλά αμέσως μετά προσθέτει: «Εγώ δε εταπεινώθην σφόδρα. Εγώ είπα εν τη εκστάσει μου πας άνθρωπος ψεύστης» (Ψαλμ. 115,1-2).

Προς το τέλος της ζωής του, παρατήρησα ότι ο Γ. Σωφρόνιος έλεγε στις ομιλίες του: «Μετά από 60 χρόνια μοναχικού βίου, ίσως μπορώ να επιτρέψω στον εαυτό μου το τόλμημα να αναλύσω και να εξηγήσω αυτό ή εκείνο το μυστήριο». Οι Πατέρες μας είχαν διαβεί αυτήν την οδό και μόνο μετά μίλησαν, μαρτυρώντας την εις τέλος αγάπη του Θεού για τον άνθρωπο και. Αυτό είναι το προνόμιο που απολαμβάνουμε τώρα, να έχουμε Πατέρες που, μετά από 50-60 χρόνια μοναχικού βίου, επιβεβαιώνουν όσα είπαν οι Πατέρες πριν από αυτούς. Επομένως, μπορούμε να ασπασθούμε τον λόγο τους με απόλυτη εμπιστοσύνη.

Όταν κάποιος χάνει την πρώτη χάρη, μη γνωρίζοντας πως να αντιμετωπίσουν την απώλεια αυτή, εκπίπτουν ακόμη και από την πίστη. Ο άγ. Σωφρόνιος χρησιμοποιεί την έκφραση «οι οδοί της σωτηρίας» για να αναφερθεί σε αυτά τα στάδια από τα οποία πρέπει να περάσουμε όλοι μας, για να αυξηθούμε εν Θεώ. Ένα ερώτημα που απασχολεί τη συνείδηση πολλών Χριστιανών είναι: «Είναι ο Θεός που αποσύρει τη χάρη Του; Ή είναι ο άνθρωπος που τη χάνει;». Πολλές φορές είναι και τα δυο αληθινά. Συχνά ο Θεός

περιμένει να πέσουμε σε κανένα σφάλμα και τότε αποσύρεται, καθιστώντας με αυτόν τον τρόπο πιο οδυνηρή την κένωσή μας. Όποιος δεν έχει περάσει από τον ασκητικό αγώνα για να επαναποκτήσει τη χάρη, ουσιαστικά στερείται αυθεντικής πνευματικής γνώσεως.

Όλη αυτή η διδασκαλία, όλο αυτό το κριτήριο στο οποίο μας υποβάλλει ο Θεός, αποσκοπεί στο να μας μεταδώσει μεγαλύτερη γνώση· και σε αυτή τη ζωή, η γνώση ταυτίζεται με τα παθήματα. Αυξάνουμε σε γνώση κατά το μέτρο που βυθιζόμαστε στον άπειρο ωκεανό των παθημάτων εκείνων που ακολουθούν τον Αμνό του Θεού. Ο Γ. Σωφρόνιος συνάντησε τον άγ. Σιλουανό, όταν ο Άγιος βρισκόταν ήδη στην τρίτη περίοδο της πνευματικής ζωής. Είναι πάντα τόσο όμορφο να διαβάζεις τον Γ. Σωφρόνιο όταν μιλάει για τον Γέροντά του! Είχε τέτοια υπακοή, που φιλούσε νοερά τα ίχνη του άγ. Σιλουανού. Ο σύνδεσμος της αγάπης μεταξύ τους ήταν τόσο αισθητός και επειδή τα λόγια του Γ. Σωφρονίου βγαίνουν από μια τέτοια στοργική καρδιά, αυτό κάνει τον λόγο για τον Γέροντά του τόσο ζωντανό, που αναζωογονεί ακόμη και το δικό μου νεκρό πνεύμα.

Γιατί αποσύρεται ο Θεός από τη ζωή του Χριστιανού; Ο πρώτος λόγος είναι ότι η φύση μας δεν έχει ακόμη συμμορφωθεί με τον τύπο της θεοειδούς ζωής που μας αποκαλύφθηκε με την πρώτη χάρη. Δεύτερον, η χάρη μπορεί να αποσυρθεί ως τιμωρία, όταν ο άνθρωπος πέσει σε αμαρτία. Ο τρίτος λόγος είναι ότι ο Χριστιανός δεν μπορεί πλέον να φυλάξει ταπεινό πνεύμα και πέφτει σε φιλοδοξία και αυταρέσκεια. Τέταρτον, ένας πολύ σημαντικός και ιερός λόγος, τον οποίο βλέπουμε συχνά στη ζωή των ασκητών, είναι ότι η χάρη αποσύρεται κατά πρόνοια Θεού. Αν και ο ασκητής δεν κάνει κανένα λάθος, η χάρη υποχωρεί, διότι ο Θεός θέλει να τον μυήσει στην οδό του Χριστού και να επαναληφθεί

μέσα του το κρίμα του Μονογενούς Του Υιού (Α' Πέτρ. 4,17). Ο πέμπτος λόγος είναι διδακτικός, διότι διδάσκει τον άνθρωπο να εκτιμήσει το χάρισμα του Θεού. Έρχεται μια στιγμή στη ζωή μας που φθάνουμε στην πικρή διαπίστωση ότι δεν έχουμε εκτιμήσει το χάρισμα του Θεού. Αυτή η συνειδητοποίηση μπορεί να μας οδηγήσει σε μετάνοια και, επομένως, στη ζωή.

* * *

Ερώτηση: Τι είναι πιο ωφέλιμο για τον άνθρωπο κατά την πρώτη περίοδο της πνευματικής ζωής;

Αρχιμ. Πέτρος: Ένα συνηθισμένο λάθος που κάνουν πολλοί από εμάς είναι ότι ζούμε αυτή την περίοδο σαν μεθυσμένοι, σαν να είναι όνειρο, μεταφερόμενοι από το Πνεύμα του Θεού. Ωστόσο, πρέπει να έχουμε κατά νου ότι όσο αυτή η χάρη είναι μαζί μας, είναι καιρός να αποκτήσουμε καλές συνήθειες στη ζωή μας: να αγαπάμε την προσευχή, να ενοικεί μέσα μας πλουσίως ο λόγος του Θεού, να προετοιμαζόμαστε με μεγαλύτερο ζήλο για τη Θεία Λειτουργία και να μην παύουμε να εκζητούμε, έστω και μια μικρή επαφή με το πνεύμα της Γεθσημανίου προσευχής του Χριστού υπέρ όλου του κόσμου. Επίσης, να αγαπάμε τους ταπεινούς λογισμούς, τη συχνή και ειλικρινή εξομολόγηση, να πλησιάζουμε τους

πνευματικούς μας πατέρες με φόβο Θεού και όχι με πνεύμα αλαζονείας και κατακρίσεως.

Ένας ασκητής έκανε τον εξής παραλληλισμό: στην αρχή, ο Θεός βάζει στα χέρια μας δυο κεριά: το ένα ονομάζεται άσκηση, το άλλο χάρη. Ο Θεός ανάβει το κερι της χάριτος δωρεάν, χωρίς να το αξίζουμε. Όσο είναι αναμμένο, πρέπει να το χρησιμοποιήσουμε για να ανάψουμε το κερι της ασκήσεως στη ζωή μας, ώστε, όταν αργότερα σβήσει το κερι της χάριτος, το κερι της ασκήσεως να μπορέσει να φωτίσει την οδό μας. Ο σκοπός της πρώτης περιόδου είναι να χτίσουμε τον οίκο μας «επί την πέτρα» και όχι «επί την άμμο», ώστε όταν έλθουν οι καταιγίδες, ο οίκος μας να μην καταρρεύσει.

Ερώτηση: Ποιο είναι το πιο σημαντικό που πρέπει να έχουμε κατά νου κατά τη διάρκεια της δεύτερης περιόδου της πνευματικής ζωής;

Αρχιμ. Πέτρος: Δεν πρέπει ποτέ να ξεχνάμε την ώρα της επισκοπής του Κυρίου. Εκείνος ήλθε στην πρώτη περίοδο και έδωσε μαρτυρία στην καρδιά μας για τον Εαυτό Του. Πρέπει επίσης να θυμόμαστε ότι ο Χριστός είναι ο ίδιος «χθες και σήμερα ο Αυτός και εις τους αιώνες» (Εβρ. 13,8) και ότι, παρόλο που εμείς είμαστε ψεύτες (Ψαλμ. 115,2), «Εκείνος πιστός μένει, αρνήσασθαι γαρ Εαυτόν ου δύναται» (Β' Τιμ. 2,13). Και το πνεύμα της αυτομεμφίας βοηθά πολύ σε αυτή την περίοδο. Αν πάρουμε το πταίσμα πάνω μας, θα ανοίξει το πνεύμα μας σε μεγαλύτερη γνώση του μυστηρίου των οδών της σωτηρίας.

Αρχιμ. Ζαχαρίας: Ο Γ. Σωφρόνιος τόνιζε ότι το πιο σημαντικό είναι να αφομοιώσουμε τη σοφία της παιδείας του Θεού. Σε αυτή την περίοδο ο Κύριος μας παιδεύει ως τέκνα Του, ώστε να μας

μεταδώσει τη χάρη της υιοθεσίας. Ο άνθρωπος καλείται να αποδείξει στον Θεό ότι είναι δικός Του και τότε λαμβάνει τη χάρη της υιοθεσίας διά παντός.

Αρχιμ. Πέτρος: Ο προφήτης είπε: «οργήν Κυρίου υποίσω ότι ήμαρτον Αυτώ» (Μιχ. 7,9). Οι τρεις παίδες μέμφονταν τον εαυτό τους στην κάμινο της Βαβυλώνας για την αποστασία του λαού τους και επειδή βάδισαν προφητικά την οδό του Χριστού, Τον βρήκαν αμέσως Συνοδοιπόρο στην κάμινο του πυρός.

Ο Γ. Σωφρόνιος λέει ότι αν κατανοήσουμε το δεύτερο στάδιο ως αφομοίωση στο μυστήριο της κενώσεως του Χριστού, η περίοδος αυτή γίνεται πολύ δημιουργική. Είναι μια ευκαιρία για μας να δεχθούμε την παιδεία του Κυρίου, όπως διαβάζουμε στην προς Εβραίους Επιστολή (Εβρ. 12). Η επιστολή αυτή μιλάει για τον προφητικό συσσεισμό που παραχωρεί ο Θεός, όχι για να χαθούμε, αλλά για να αποτινάξουμε από την καρδιά μας ό,τι φθαρτό υπάρχει ακόμη και να μείνουν μόνο τα ακλόνητα και τα αιώνια.

Ερώτηση: Ο Κύριος λέει: «Εις κρίμα εγώ εις τον κόσμον τούτον ήλθον, ίνα οι μη βλέποντες βλέπωσιν και οι βλέποντες τυφλοί γένωνται». Τι είναι αυτό που δεν βλέπουν;

Αρχιμ. Πέτρος: Ο Κύριος μιλάει για το φως της γνώσεως του Θεού. Όσοι βρίσκονται στο σκότος της άγνοιας του Θεού, αλλά Τον δέχονται με πίστη, θα λάβουν έναν εσωτερικό φωτισμό και οι οφθαλμοί της ψυχής τους θα ανοίξουν για να δουν το φως της Θεογνωσίας. Ενώ όσοι νομίζουν ότι βλέπουν, όπως οι Φαρισαίοι, θα τυφλωθούν. Και πράγματι, φρικτά σημεία γινόντουσαν μπροστά τους, ο Χριστός θεράπευε αρρώστους και ανέσταινε νεκρούς, και όμως εκείνοι παρέμεναν τυφλοί.

Δυστυχώς, όταν η καρδιά του ανθρώπου αρχίζει να σκληραίνει, τυφλώνεται. Όπως διαβάζουμε στη Φιλοκαλία: «Το θολό μάτι όλα τα βλέπει θολά». Μόλις το μάτι της καρδιάς μας θολώσει από την υπερηφάνεια, δεν βλέπουμε πλέον καθαρά. Τότε, είτε θα ζητήσουμε βοήθεια, είτε θα χαθούμε. Κάθε φορά που η αφθάρεια των Φαρισαίων ξεπερνούσε κάθε όριο, βλέπουμε από τα λόγια του Κυρίου ότι η κατάκριση τους πήγαινε όλο και πιο βαθιά, σαν σε μια ανεπίστροφη πτώση. Είχαν τέτοιο μένος εναντίον Του επειδή, άμεσα και έμμεσα, τους έλεγε την αλήθεια ότι δεν πίστευαν σε Αυτόν, διότι δεν πίστευαν ούτε στον Θεό: «Ει τέκνα του Αβραάμ ήτε, τα έργα του Αβραάμ εποιείτε» (Ιω. 8,39).

Ερώτηση: Ο Κύριος βρήκε τον τυφλό αφού τον θεράπευσε. Μήπως αυτό συνέβη γιατί ο άνθρωπος δεν είχε δει ακόμη το πρόσωπο Εκείνου που τον είχε θεραπεύσει;

Αρχιμ. Πέτρος: Ο Χριστός πήγε να τον βρει αφού τον είχαν εκβάλει από τη Συναγωγή. Το ίδιο έκανε και με τον Ζακχαίο: Τον επισκέφθηκε αφού έγινε περίγελος, όταν σκαρφάλωσε στη συκομορέα. Ο Χριστός, ο Οποίος πορευόταν προς τον Σταυρό της αισχύνης, αναγνώρισε στον Ζακχαίο κάτι κοινό με το δικό Του πνεύμα. Έτσι και στον τυφλό, αφότου ο Κύριος επανέφερε την όρασή του, ο άνθρωπος αυτός έμεινε μόνος του, αλλά απάντησε στους Φαρισαίους με μεγάλη σοφία. Πρώτα τους εξήγησε πως συνέβη το θαύμα, αλλά όταν τον ρώτησαν για δεύτερη φορά, αντιλήφθηκε ότι δεν ήταν ειλικρινείς και τους απάντησε τότε πολύ σύντομα.

Όταν τον εξέβαλαν από τη Συναγωγή, ο Χριστός τον πλησίασε και τον ρώτησε: «συ πιστεύεις εις τον Υιόν του ανθρώπου;» και εκείνος απάντησε: «και τις εστι, Κύριε, ίνα πιστεύσω εις αυτόν;».

Το ότι είπε: «κύριε» δείχνει ότι αναγνώρισε πως ο Χριστός ήταν Εκείνος που τον είχε θεραπεύσει. Όταν όμως, ο Χριστός του απόκαλύφθηκε λέγοντας: «και εώρακας αυτόν και ο λαλών μετά σου εκείνός εστιν», ο τυφλός είπε: «Πιστεύω, Κύριε». Εδώ το «Κύριε» σημαίνει «ο Κύριος μου και ο Θεός μου» (Ιω. 20,28). Τότε ο άνθρωπος τον προσκύνησε, σαν να έλεγε: «τα Σα εκ των Σών Σοι προσφέρω κατά πάντα και διά πάντα». Και η απάντηση του Χριστού: «εις κρίμα εγώ εις τον κόσμον τούτον ήλθον, ίνα οι μη βλέποντες βλέπωσι», είναι σαν να έλεγε: «τα Άγια τοις Αγίοις», «πάντα τα εμά σα εστίν». Βλέπουμε λοιπόν να γίνεται μια ανταλλαγή ζωής στον διάλογο του Κυρίου με τον τυφλό.

Ερώτηση: Τι ανοίγει το νοερό μας οφθαλμό;

Αρχιμ. Πέτρος: Ένα απλό άγγιγμα της χάριτος του Θεού ανοίγει αμέσως τους οφθαλμούς της καρδιάς μας. Το βλέπουμε στη Σαμαρείτιδα (Ιω. 4,5-42): παρά τον άσωτο βιο της, όσο περισσότερο συνομιλούσε με τον Κύριο, τόσο περισσότερη χάρη λάμβανε και τόσο περισσότερο άνοιγαν τα μάτια της. Ξεκίνησε λέγοντας: «Πως συ Ιουδαίος ων παρ' εμού πείν αιτείς, ούσης γυναικός Σαμαρίτιδος; Ου γαρ συγχρώνται Ιουδαίοι Σαμαρίταις». Στη συνέχεια πρόσθεσε: «κύριε, ούτε άντλημα έχεις και το φρέαρ εστι βαθύ• πόθεν ούν έχεις το ύδωρ το ζων;». Μετά: «Δος μοι τούτο το ύδωρ». Στο τέλος, έτρεξε στη Σαμάρεια για να κηρύξει ότι είχε βρει τον Μεσσία, και πλέον δεν ντρεπόταν καν να πει ότι Εκείνος φανέρωσε όλες τις αμαρτίες της, σαν να μην ήταν δικές της, το οποίο δείχνει ότι είχε λάβει καινή ζωή εν Χριστώ.

Ερώτηση: Πως μπορούμε να αποφύγουμε την απελπισία όταν ξέρουμε ότι η χάρη του Θεού έχει αποσυρθεί επειδή αμαρτήσαμε;

Αρχιμ. Πέτρος: Πρέπει να δεχθούμε με πίστη τον λόγο των Πατέρων μας. Ακόμη και αν έχουμε αμαρτήσει και η χάρη έχει αποσυρθεί, πρέπει να κάνουμε όπως ο άσωτος υιός: όταν συνειδητοποίησε το σφάλμα του, δεν είπε: «Τα κατέστρεψα όλα, δεν είμαι πια άξιος να είμαι υιός του πατέρα μου· τι νόημα έχει να επιστρέψω σε αυτόν;». Θέλησε να επιστρέψει στον οίκο του πατέρα του, να γίνει σαν ένας από τους εργάτες του και να μετανοήσει εκεί που για πολλά χρόνια απολάμβανε, ως υιός, την ευδοκία του πατέρα του. Όταν η χάρη μας εγκαταλείπει διότι σφάλαμε, πρέπει και εμείς να στραφούμε με πίστη προς τον Θεό, παίρνοντας όλο το πταίσμα πάνω μας και επαναλαμβάνοντας τα λόγια που λέμε την Πεντηκοστή: «Ναι, Σοι μόνω αμαρτάνομεν, Κύριε, αλλά και Σε μόνον λατρεύομεν. Αμάρτησα εναντίον Σου, αλλά μόνο Εσύ είσαι ο Κύριος και ο Θεός μου». Και τα δυο είναι αληθινά. Αν κρίνουμε τη ζωή μας σύμφωνα με τις πράξεις μας, είμαστε ανάξιοι του Χριστού, αλλά χωρίς Αυτόν δεν υπάρχει ζωή. Πρέπει να κρατάμε και τις δυο αυτές αλήθειες στην προσευχή μας· αυτή είναι η επιστήμη που μας κληροδότησαν οι Πατέρες μας, να κρατάμε τον νου μας στον άδη και να μην απελπιζόμαστε.

Είθε ο Θεός των Πατέρων μας, ο Οποίος μας επισκέφθηκε στην ταπεινή μας κατάσταση στην αρχή, όταν ζούσαμε στο σκότος της άγνοιας, να είναι ο Συνοδοιπόρος μας στη δεύτερη περίοδο, και να αυξήσει την πληγή της αγάπης στην καρδιά μας, ώστε να ασπασθούμε εκουσίως την παιδεία Του. Κλείνω με τα λόγια ενός άλλου Γέροντος της εποχής μας, ο οποίος έλεγε: «Μη φοβηθείτε την παιδεία του Θεού, γιατί δεν μας παιδεύει ως εχθρούς Του, αλλά μας διδάσκει ως τέκνα Του».